

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

Mahir AYDIN*
Filiz CENGİZ**

Özet

Osmanlı Devleti'nin çöküşünde yetki tanığı olan İttihat ve Terakki Partisi, 30 yıllık toplumsal beklentiyi, 1908'de gerçekleştirir. 1891 yılında başlayan çalışmalar, 1906'da yoğunluk ve ciddiyet kazanır. Cemiyetin Merkez Kurulu, Paris'ten gönderdiği mektuplarla, yurt içinde ve yurt dışında geniş bir örgütlenmeye girişir. Son derece gizli, titiz ve özverili bir çalışma döneminden sonra da, Paris'teki loş bir apartman dairesinden, İstanbul'un yalızlı sarayına ulaşmayı başarır. Bu yazıda; cemiyetin 25 Mart 1906-10 Kasım 1907 tarihleri arasında Paris'ten gönderdiği 430 mektuptan seçilmiş bilgilerin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhamit, İslam Birliği, Osmanlılık, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti, Şura-yı Ümmet, Türk Birliği.

2008 yılı, Meşrutiyet Anayasası'nın ikinci kez uygulamaya konuluşunun, 100. Yıl Dönümü. Bu nedenle birçok yerde, konu ile ilgili etkinlikler düzenlemekte ve Türkiye toplumu için, yüz yıl öncesinden sonuçlar çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu yazı da, aynı nedenlerden dolayı kaleme alınmıştır.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü;
mahiraydin2023@gmail.com

** MA; filizcengiz_1453@hotmail.com

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk tarihinin en karmaşık konusudur. Bunun gerekçeleri içinde:

- 1) Yurt içi kaynakların, yok denecek kadar yetersiz olması;
- 2) Yurt dışı kaynakların, dağınık ve incelenmemiş olması;
- 3) Konu sayısının çokluğu;
- 4) Cemiyetin geçirdiği aşamalı değişim, gösterilebilir.

Ayrıca 1908 Jön Türk Devrimi, Türklerin Anadolu'ya gelişi ile başlayan 800 yıllık bir dönemin bilançosudur. Bu bilanço yapıldığı ve hesaplar görüldüğü içindir ki, 1923 Cumhuriyet Devrimi, daha gerçekçi ve daha sağlıklı olarak uygulamaya konulacak ve başarı kazanılacaktır.

1) Kopya Defteri

Bu yazımıza temel oluşturan kaynak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mektuplarıdır. Bu mektuplar, **Kopya Defteri** adı altında ve İstanbul Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. 0.30'da kayıtlı bulunmaktadır. 25 Mart 1906-10 Kasım 1907 tarihleri arasındaki 18,5 aylık süreye ilişkin, 430 mektubu içermektedir. Bu defter, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birinci Kopya Defter'dir.

İkinci Defter ise, Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde, Yazma Eserler nr. 130'da kayıtlıdır. 15 Kasım 1907-28 Mart 1908 tarihleri arasındaki, 4,5 aylık sürede yazılan mektupları içerir.

Yazılan bir mektuptan kopya çıkarma geleneği, eski bir uygulamadır ve önceki yıllara ilişkin örnekleri bilinmektedir.¹ Özellikle kurumsal içerik taşıyan yazışmalar için, gereklidir. "**Şura-yı Ümmet gazetesinin zorunlu tatil haberi, Kopya Defteri'nden çıkarılarak takdim kılındı**"² biçimindeki anlatım, mektupların bu konudaki bir örneklemesidir.

Nasıl kopya çıkarıldığını ise, yine mektupların kendisi anlatır: Tüm mektuplar, içine zıncı karıştırılmış bir mürekkeple yazılır. Kopya çıkarmak

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.DH. nr. 5-85, ek 4, yıl 1893.

² 3 Temmuz 1907 tarih ve 304 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

için, İnce ve boş bir kağıt, suyu sıkılmış süngerle ıslatılır ve daha önce yazılmış olan mektubun üstüne konur. Sonra onun da üstüne, kalın bir karton konur ve sıkıca bastırılır.³ Bu "cendere"⁴ işleminden sonra, ilgili mektubun kopyası alınmış olur.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi, Kopya Defteri'nde yer alan tüm mektuplar ince kağıtlıdır ve bu yüzden de, yer yer de okunma zorluğu oluşturacak biçimdedir.

İncelediğimiz birinci Kopya Defteri'nde, toplam 430 mektup var. Bu mektuplar, altındaki adlara göre, şu dağılımı gösterir: Dr. Bahattin Şakir 144 mektup, Dr. Bahattin Şakir-Dr. Nazım 114 mektup, Dr. Nazım 12 mektup ve "Cemiyet Adına" 150 mektup.

İşte biz de, bu mektupların verdiği bilgiler ışığında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 25 Mart 1906-10 Kasım 1907 arasındaki çalışmalarına yakından bakmaya çalıştık. Bu amaçla da önemli gördüğümüz bilgileri, uygun başlıklar altında değerlendirmek istedik. Bu başlıklar: **Merkez Kurul, Adlar ve Kavramlar, Şura-yı Ümmet, Şubeler, Abdülhamit, Misyon, Çıkarımlar ve Kızanlık Şubesi Nizamnamesi**'dir.

2) Merkez Kurul

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi Paris'tedir. Merkez Kurul, Bonaparte Sokağı nr. 25'teki⁵ bir apartman dairesinde oturmaktadır. Bu dairede, kendi deyimleri ile dört hasır iskemle ve bir kırık masadan başka bir şey yoktur. Kurulun kendisi de bundan yakınırken "**Milletin geleceği için en büyük güvence olan bir cemiyetin yönetim merkezinin dost-düşmana karşı böyle tam-takır bir durumda kalması elbette doğru değildir.**" der.⁶

³ 21 Mayıs 1906 tarih ve 15 numaralı mektup.

⁴ Cendere sözcüğü, Kopya Defteri'nin kendi tanımlamasıdır (21 Mayıs 1906 tarih ve 15 numaralı mektup).

⁵ 29 Mayıs 1906 tarih ve 16 numaralı mektup.

⁶ 6 Ağustos 1906 ve 54 numaralı mektup.

Cemiyet Paris'te, **Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Merkez Kurulu** adıyla, yeniden yapılır. Bu kurulda; Dr. Bahattin Şakir, Ahmet Rıza, Sezai, Mehmet Ali ve Dr. Nazım yer alır.⁷

Merkez Kurul'un 25 Mart 1906 tarihli ilk mektubu, cemiyetin bir bildirgesi niteliğindedir. Bunu kendisi de söyler: "**Vatandaşlarımızın ve yabancıların ilgi ve güvenini kazanmak için, yeniden yapılandık.**"

Bu yapılanma, dört kısım üzerine kurulur;

1) Yazı İşleri Kısmı

2) İç İşleri Kısmı

3) Dış İşleri Kısmı

4) Hesap İşleri Kısmı

Her kısım için de, yeter sayıda üye görevlendirilmiştir. Ve cemiyet görüşlerini, Türklere Şura-yı Ümmet, yabancılarla da, Meşveret gazeteleri ile duyurur.

Merkez Kurul, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne başkan seçmez ve bu ilkeyi, sonuna dek sürdürür. Sorumluluk ve onur, tüzeldir, tüm cemiyetindir. Hiç kimseye, ötekinden daha çok yetki vermez. Merkez Kurulu oluşturan tüm üyeler, cemiyete yemin ile bağlanır.⁸

Başkan seçmemek, cemiyetin daha önce yaşadığı sıkıntılardan kaynaklanmış olmalıdır. Bu ilke, cemiyetin siyasal parti sürecinde de uygulanır ve Enver-Talat-Cemal üçlüsü, İttihat ve Terakki'nin "**troyka**"sını oluşturur.

1906 ölçeğinde cemiyet; biraz ürkek, oldukça alçak gönüllü ama çok karardır. Ne de olsa, her açıdan bir "**gizli cemiyet**"tir.⁹ Üstelik de, bir "**computer**" gibi çalışan Sultan II. Abdülhamit'in karşısındadır. Yurt içinde yapılırken, işi çok zordur.¹⁰ Bu yüzden cemiyetin başarılı olabilmesi, yurt

⁷ 20 Temmuz 1906 tarih ve 42 numaralı mektup. Kurulu oluşturan altıncı kişinin adı okunamamıştır.

⁸ 25 Mart 1906 tarih ve 1 numaralı mektup.

⁹ 3 Şubat 1907 tarih ve 255 numaralı mektup.

¹⁰ Tarihsiz ve 12 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

içindeki üyelerin cesaret ve çabasına bağlıdır.¹¹ İlk olarak, yurt içinde etkili şubeler kurmaya özen gösterilirse de, bu sayı 1906 ölçeğinde henüz çok yetersizdir.

Bu yetersizliğı aşmak için, sayısını bilemediğimiz kişilere mektup gönderilir. "Bölgenizde şube kurmayı, size bırakıyoruz. Başlangıçta bu işi gözünüzde büyüterek çekinmeyiniz. Size güveniyoruz ve başarılı olacağınıza inanıyoruz." denir.¹²

Bu dönemde Paris'te etkinlik gösteren tek cemiyet, İttihat ve Terakki değildir. Ermeniler, Bulgarlar ve Rumlar da, Osmanlı Devleti'ne karşı yoğun bir çaba içindedir. İttihat ve Terakki kurumlarının, onlara ilişkin gözlemlerinden sonradır ki, cemiyet daha ilkeli ve daha sağlam kararlar alır: "**Burada; Ermeni, Rum ve Bulgarların çalışmalarında gördük ki, bir cemiyetin başarısı için iki şey gereklidir. Biri para, öbürü özveri.**"¹³

Dahası, özverili bir cemiyetin, parayı kolaylıkla bulabileceğı belirtilir. "Gizli Şube" için ilk olarak, özveride bulunabilecek üye kazanılması salık verilir. Yani; mutlu, evli ve zengin üye değil; genç, bekar ve yoksul üye...

İlk mektubun gönderildiğı kişiler, Merkez Kurul tarafından seçilen ve kendilerinden şube kurması istenenlerdir.¹⁴ Onlardan, şubeye kendileri gibi güvenilir 4-5 kişi kazandırılmaya kadar, çok dikkatli ve gizli olmaları istenir. Ve ilk olarak, kuruluş ve işleyiş yönergesi olan Cemiyet Nizamnamesi gönderilir. Bu nizamnameyi inceleyip, ona göre yapılanmaları ve oluşumdan, Merkez Kurul'u bilgilendirmeleri istenir. Daha sonra da; gizli talimat, yazışma şifresi ve şube mührü gönderilir.

İlk mektup şöyle biter: "Yetenek, beceri ve özverisini, bizim kadar herkesin onayladığı sizler, kendiniz gibi dürüst ve soylu vatan evlatlarını, insanlık ve hürriyet şemsiyesi altına çağırın bu ilk duyurumuzdan sonra, sizleri bilgilendireceğiz. Bu kutsal amaç uğrunda, sizlerin ve sizler gibi yüce cesaret sahibi vatandaşlarımızın başarısını Tanrı'dan diler, güvendiğimiz

¹¹ 9 Nisan 1907 tarih ve 279 numaralı mektup.

¹² 25 Mart 1906 tarih ve 1 numaralı mektup.

¹³ 25 Mart 1906 tarih ve 1 numaralı mektup.

¹⁴ 3 Eylül 1907 tarih ve 356 numaralı mektup.

çaba ve özverinizi, örgütlenme konusunda da beklerken, buradaki Merkez Kurul'un içten dileklerini ve selamlarını bildiririz."

Sonraki mektuplarda Merkez Kurul, kendisi için de bir değerlendirme yapar ve hatalardan ders aldığı gözlenir. Buna göre cemiyet, 1891'deki kuruluşunun üzerinden 15 yıl geçmiş ve birçok engelle karşılaşmıştır.¹⁵ Bu kez işi sıkı tutmakta, gizli ve ilkeli olmakta kararlıdır. Yurt içi ile yapılan yazışma konusunda sunulan öneri, dikkat çekicidir: **"Komite sözcüğünün, postacının dikkatini çekeceği kuşkusundaysanız, Merkez Kurul binasında yatıp kalkan sekreter arkadaşımız Seyit Kenan adına yazabilirsiniz."**¹⁶ Bir başka öneride, B. Şakir yazarken, "ir" yerine "y" yazılırsa, "Şaki"nin anlaşılamayacağı belirtilir.¹⁷

Merkez Kurul, para konusunda sıkıntı çekmektedir. Bu yüzden, kendilerine yakınlık duyan zengin kalburüstü kişilerden, para ister. Örneğin cemiyetin müfettişi Ahmet Celalettin Paşa, aylık 500 Frank yardımda bulunur.¹⁸ Merkez Kurul'un 400 Frank aylık abone geliri vardır ve onu da düzenli olarak toplamaz.¹⁹ Tüm bu zorluklara karşın Merkez Kurul, görevini kararlılıkla ve şubeler üzerine yaptığı psikolojik yükleme ile sürdürür.

Yurt içinden gelen mektuplar, Paris'teki Merkez Kurul'da okunur ve özenle görüşülür.²⁰ Bu konuya verilen önem nedeniyle, yukarıda belirttiğimiz dört kısımdan biri olan **"İç İşleri"** adı, 27 Haziran 1906'ya gelindiğinde **"İç İşleri ve Yazışma Kısım"** olarak genişletilir.²¹ Ayrıca Dr. Bahattin Şakir, kurulan altı şubeyi yerinde görmek ve kendileriyle görüşmek amacıyla, 26 Nisan 1907'de bir geziye çıkar.²²

Ayrıca Merkez Kurul, şubelerini denetlemek için, görev süresi altı ayda bir yenilenen²³, müfettiş görevlendirir. Bu konuda mektuplarda karşımıza çıkan

¹⁵ 8 Nisan 1906 tarih ve 8 numaralı mektup.

¹⁶ 6 Ağustos 1906 tarih ve 55 numaralı mektup.

¹⁷ Tarihsiz ve 314 numaralı mektup.

¹⁸ 12 Aralık 1906 tarih ve 229 numaralı mektup.

¹⁹ 3 Eylül 1906 tarih ve 68 numaralı mektup.

²⁰ 12 Ağustos 1907 tarih ve 336 numaralı mektup.

²¹ 27 Haziran 1906 tarih ve 26 numaralı mektup.

²² 283, 284, 285, 286, 287 ve 291 numaralı mektuplar.

²³ 7 Kasım 1906 tarih ve 205 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

kişi, kendisine son derece saygı ile **"Muhterem Paşamız Efendim Hazretleri"**²⁴ biçiminde hitap edilen, Ahmet Celalettin Paşa'dır.²⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Kurulu, 27 Eylül 1907'de önemli bir karar alır. O da, merkezi Selanik olan ve **"vatanın en güzide 1.000 üyesi"** bulunan Hürriyet ve Osmanlı Cemiyeti ile birleşmektir. **"Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti"** adı altında birleşme, son derece demokratiktir.²⁶

- 1) Amaç, 1876 Anayasası'nı uygulamaya koymaktır.
- 2) Cemiyetin dış merkezi Paris, iç merkezi Selanik'tir.
- 3) Her iki cemiyetin, ayrı nizamnamesi olacaktır.
- 4) Dış merkez, ülke dışındaki konuları üstlenecektir.
- 5) Cemiyetin basın araçları, Şura-yı Ümmet ve Meşveret gazeteleridir.

Merkez Kurul, şubelere gönderdiği mektupların tümünde, moral yüklemesi yapmaya, onları özendirmeye ve onurlandırmaya çalışır. Bu davranış önemlidir ve doğrudur. Çünkü somut olarak bir şeylerin verilemediği boyutta, umuda yüklemeye yapmaktan başka, geriye ne kalır ki?..

Merkez Kurul **"Osmanlılığa yararlı bir hizmetkar"** olmayı erdem sayarken,²⁷ görevinin önemli ve vatanın kurtuluşu için zorunlu olduğunu vurgular. Bununla birlikte, cemiyetin başarılı olabilmesini, çaba ve güç sahibi olanların yardımına bağlar.

Bu konuda verilen örneklerden biri: Oflu Balıkçı'dır. Onun, sandalyıyla açık denizlerde büyük fırtınalara karşı koyacak kadar cesaretli olduğunu, yalnızca **"gözlerinin açılması"** ve **"kanının oynatılması"** gerektiğine değinir. Ona, **"dost budur-düşman şudur"** dendiğinde, o arslanların önünde dünyaların duramayacağı, cesareti yüklenir.²⁸

²⁴ 26 Ağustos 1907 tarih ve 347 numaralı mektup.

²⁵ Tarihsiz ve 182 numaralı mektup.

²⁶ 27 Eylül 1907 tarih ve 386 numaralı mektup.

²⁷ Tarihsiz ve 12 numaralı mektup.

²⁸ Tarihsiz ve 296 numaralı mektup.

3) Adlar ve Kavramlar

Mektuplarda yer alan adlar ve kavramlara bakıldığında, çok kesin olmasa da, bir hayli bilgi görülür. Bu konuda daha fazlasını söylemek ise zordur. Çünkü gizliliğin yanı sıra saygı nedeniyle, her mektubun başında, alıcısının adı yoktur. Örneğin birçok mektup, şu hitaplar ile yazılmıştır: Arkadaşımız Efendim, Aziz Biraderimiz, Aziz İhvanımız, Aziz Kardeşimiz, Aziz Vatandaş, Efendim Azizim, Muhterem Refikim Efendim Hazretleri, Muhterem Vatandaşımız Efendim, Pirim Efendim Hazretleri, Vatandaşımız Efendim, Vatanperver Biraderimiz, Vatanperver Efendim.

Adları yazılanlardan bir seçme yapınca, şu kişiler ile karşılaşılır: Ahmet Lütfi İbraki Efendi, Ahmet Saip Bey, Ali Haydar Beyefendi, Alyotzade Mustafa Tevfik Bey, Doktor Rasih Bey, Napolyon, Prens Mehmet Ali Paşa, Talat Beyefendi, Talha Kemali Bey, Yusuf Ziya Efendi.

Mektupların söylem alanı içinde, şu coğrafya gündeme gelir: Afrika, Amerika, Arnavutluk, Asya, Avrupa, Bulgaristan, Girit, Hindistan, İngiltere, İran, Kafkasya, Kırım, Makedonya, Mısır, Orta-Asya, Romanya, Rumeli, Trablusgarp, Türkiye ve Yemen.

Ulusal ve dinsel açıdan: Acem, Alman, Boşnak, Bulgar, Cermenler, Çerkes, Çinli, Dağıstanlı, Ermeni, Fransız, Hıristiyan, Japon, Kürt, Musevi, Müslüman, Osmanlı, Polonyalı, Rum, Sünni, Süveys, Şii ve Tatar.

Kentler bakımından: Adana, Berlin, Beyrut, Bitlis, Bosna, Burgaz, Dobroviça, Erzincan, Erzurum, Filibe, Gence, İstanbul, İzmir, Kahire, Kars Kızanlık, Köstence, Kuşadası, Larnaka, Londra, Lyon, Marsilya, Paris, Selanik, Şumnu, Totrakan, Trabzon, Varna, Vidin, Viyana, Yakova ve Yozgat.

Kopya Defteri'ndeki mektuplar, döneminin gazetelerine ilişkin bilgiler de verir: Albani, El-Müeyed (Mısır), Ernihye, Feryat, Hayat, Hellenisme (Paris), İctihat (Abdullah Cevdet), İrşat (Bakü), Jön (Kahire), Kazan Muhbiri (Yusuf Akçura), Kurye, Meşveret (Fransızca), Muvazene, Osmanlı, Pro-Armani, Radosofya, Şura-yı Ümmet (Türkçe), Terakki (Damat Mahmut Paşazade Sabahattin Bey), Tercüman (Kırım), Tuna (Ruşçuk), Türk (Kahire) ve Uhuvvat (Ruşçuk).

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

Yukarıdaki adlar ve kavramlarda da görüldüğü gibi, mektupların kapsamı çok geniştir. Deyim yerindeyse, en azından Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'yı içerir. Bu mektupların tüm içeriğine değinmek, bir makale boyutunu aşacağından, iki örnek ile yetineceğiz: Prens Sabahattin ve Ali Haydar Bey,

Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Bey, 9 Ekim 1906'da cemiyete üye olur.²⁹ Bu katılım, cemiyet için önemli ve anlamlıdır. Bir gün Ali Haydar Bey, Prens Sabahattin'in Papa'dan para aldığına ilişkin bir yazı yazar. Karşılığında zehir zemberek bir yanıt alır ve sessiz kalır. Onun bu tutumu, cemiyet içinde eleştiriye neden olunca, cemiyete girişinde dört ay sonra istifa eder. Bu istifa, 7 Şubat 1907'deki Merkez Kurul'da görüşülerek, oy birliği ile kabul edilir.³⁰ Ve de kendisi hakkında şu yorum geçerli:

"Ali Haydar Bey'i yakından tanısanız, milletin övünç kaynağı Mithat Paşa ile oğlu arasındaki zıtlığa şaşarsınız. Arkadaşlarımızdan birinin dediği gibi, tabiatın eli Mithat Paşa'nın yüceliğini artırmak için, onu noksansız yaratmıştır. O özden de, bu ilginç yaratık ortaya çıkmıştır."³¹

Bu olay, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, anayasanın sembolü Mithat Paşa'nın oğlu da olsa, kararlılıktan ödün vermediğine ve hiç kimsenin vazgeçilmez olmadığına ilişkin, önemli bir değerlendirmedir. Aynı kararlı ve keskin duruşunu, Prens Sabahattin için de gösterir:

"Sabahattin Bey'in geçmişi iğrençtir. Bu kişi babası ile birlikte, Bağdat bataklıklarının imtiyazını [petrol bölgelerini] bir İngiliz kumpanyasına, 100 bin lira karşılığında vermek için sarayda çalışmış ve başaramayınca da, tehdit amacıyla hürriyet mücadelesine atılmış adamlardandır."³²

4) Şura-yı Ümmet

Kopya Defteri'ndeki mektuplarda, cemiyetin yayın organı Şura-yı Ümmet Gazetesi'ne ilişkin geniş bilgi vardır. Türkçe olarak çıkan gazete, dört

²⁹ 24 Kasım 1906 tarih ve 211 numaralı mektup.

³⁰ 7 Şubat 1907 tarih ve 257 numaralı mektup.

³¹ 9 Nisan 1907 tarih ve numaralı mektup.

³² 6 Eylül 1907 tarih ve 365 numaralı mektup.

sayfa ve 15 günde bir, Mısır'da basılır. Cemiyetin kendi deyimi ile "ülke yararına hizmet eden bir mücadele gazetesidir" ve ticari amacı yoktur.³³ Abone bedeli 45 kuruştur. Parası olmayanlara ücretsiz gönderilir.³⁴ Dönemin öteki gazeteleri ile herhangi bir ilgisi yoktur.³⁵

Cemiyetin öteki yayın organı olan Fransızca Meşveret'in abone bedeli de 25 kuruştur.³⁶ Çok kez, Şura-yı Ümmet'in yanında okuyuculara ulaştırılır.³⁷

Şura-yı Ümmet, ince ve normal olmak üzere, iki tür kağıda basılır. İnce kağıt baskılar, gazetenin okuyucuya zarf içinde ve posta ile ulaştırılır. Bu tür kağıt, İngiltere'den satın alınır.³⁸ Gazetenin tirajı, 250 ince ve 500 kalın kağıt olmak üzere, toplam 750'dir.³⁹ Bu oran bir süre sonra değişir ve kalın kağıt baskı, yalnız gazete koleksiyonu için 100 kadar yapılır.⁴⁰

Bir ara şubelerden, Şura-yı Ümmet'in dört yerine sekiz sayfa çıkması istenir. Merkez Kurul bu isteği, iki gerekçeden dolayı uygun görmez:

- 1) Cemiyetin o kadar parası yoktur.
- 2) Gazeteye yazı yazanların sayısı sınırlıdır.⁴¹

Gazete, o dönemin Türkçe ve Fransızca yayınlanan tüm gazete yönetimlerince ücretsiz gönderilir. Meşveret'i "ek olarak" verebildiği gibi, amaçlarına uygun basılan kitapları da ücretsiz gönderir.⁴² Bunlardan biri, "Türkiye'de Meclis-i Mebusan"dır.⁴³

Şura-yı Ümmet, geniş bir kitleye ulaşmak kadar, geniş bir kaynaktan beslenmeye de çalışır. Okuyuculardan, "15 günde bir bulunduğunuz yerin

³³ 18 Ekim 1906 tarih ve numarasız mektup.

³⁴ 19 Kasım 1906 tarih ve 208 numaralı mektup.

³⁵ 14 Eylül 1906 tarih ve numarasız mektup.

³⁶ 3 Eylül 1907 tarih ve 356 numaralı defter.

³⁷ 10 Aralık 1906 tarih ve 228 numaralı mektup.

³⁸ 17 Eylül 1906 tarih ve 71 numaralı mektup.

³⁹ 18 Temmuz 1906 tarih ve 39 numaralı mektup.

⁴⁰ Tarihsiz ve 66 numaralı mektup.

⁴¹ 17 Ağustos 1906 tarih ve 61 numaralı mektup.

⁴² 3 Eylül 1907 tarih ve 356 numaralı mektup.

⁴³ Tarihsiz ve 344 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

durumuna ve olaylarına ilişkin duyum ve gözlemlerinizi bildiriniz"⁴⁴ diyerek, adeta onlardan, muhabirlik yapmalarını ister. Bunu da, Türkçe gazetelerde dikkat çeken yazıları keserek "**kırptığı**"nın gönderilmesi biçiminde belirtir.⁴⁵

Cemiyetin kendini vatana hizmet ile özdeş sayması, gazete muhabirliği konusunda da görülür. İngiltere'ye yazılan bir mektupta önce, Fransa ve Almanya'dan gelen haberlerin Şura-yı Ümmet'e alındığı belirtilir. Daha sonra da, "**Siz de İngiltere'den yararlı haberler gönderirseniz, cemiyetimize ve dolayısıyla vatana büyük hizmet etmiş olursunuz.**" denir.⁴⁶

Gazetede yayınlanmak üzere gelen yazılar, Merkez Kurul üyelerinden birine gönderilerek, incelemesi ve düzeltilmesi istenir. Örneğin Ahmet Rıza Bey'in "**Zebaniler**" başlıklı yazısı, 10 Ağustos 1906'da Sezai Beyefendi'ye gönderilir.⁴⁷

Cemiyet şubelerine gazete ulaştırmakta yoğun çaba gösteren Merkez Kurul, ara sıra, gazetenin düzenli olarak ellerine geçip geçmediğini de, mektuplarda sorar.⁴⁸

Mısır'da basılan Şura-yı Ümmet'in Müdürü Ahmet Saip Bey'dir. 18 Temmuz 1906'da istifa edince, bir süre sıkıntı yaşanmasına neden olur.⁴⁹ Gazetenin, ya Paris'e ya da Bulgaristan'a taşınması düşünülür ve Paris daha uygun bulunur. Ama basım harfleri gelinceye kadar, bir süre "**taşbaskı**" olarak yayınlanır.⁵⁰

Şura-yı Ümmet için, Sezai Beyefendi başkanlığında ve Ali Haydar, Dr. Nazım ve Dr. Bahattin Şakir'den oluşan komisyon kurulur. Bu komisyon, gazetenin yeniden yapılanması için bir programı hazırlar. Önceki formatına ilişkin bilgi verilmese de, yeni biçim, aşağıdaki gibi belirlenir.⁵¹

⁴⁴ Tarihsiz ve 212 numaralı mektup.

⁴⁵ 25 Kasım 1906 tarih ve 221 numaralı mektup.

⁴⁶ 26 Aralık 1906 tarih ve 235 numaralı mektup.

⁴⁷ 10 Ağustos 1906 tarih ve 58 numaralı mektup.

⁴⁸ 29 Mart 1906 tarih ve 6 numaralı mektup.

⁴⁹ 18 Temmuz 1906 tarih ve 39 numaralı mektup.

⁵⁰ 14 Haziran 1907 tarih ve numaralı mektup.

⁵¹ 9 Aralık 1906 tarih ve 223 numaralı mektup.

- 1) **Özel Duyuru** (eğer varsa);
- 2) **Başyazı** (Sezai Beyefendi);
- 3) **Siyasal Yazılar ve Toplantı Haberleri**;
- 4) **İslam Basını ve İslam Dünyası** başlığı altında, İslam basını gözden geçirilip, yararlı ve önemli düşünce ve olaylar alınarak, vatandaşların bilgilendirilmesi;
- 5) **Yabancılar Bizim İçin Ne Diyorlar?** başlığı Avrupa basınındaki yararlı yazıların, çeviri veya özet biçiminde verilmesi (bu amaçla; Almanya, İngiltere, Rusya, Avusturya ve öteki ülkelerdeki basından haberdar olmak için, bu ülkelerde birer muhabir edinilmesi);
- 6) **Komiteciler Ne Yapıyorlar?** başlığı altında, bağımsızlık peşinde koşan öteki cemiyetlerin gazeteleri incelenerek, ilgili haberlerin, özet veya aynen anlatılması;
- 7) **Mektuplar** (İstanbul, Vilayetler ve Yurtdışı) (Dr. Bahattin Şakir);
- 8) **Siyasal Durum** (yurtiçi ve yurtdışı)
- 9) **İlanlar** (Ferit Bey)

5) Şubeler

Önceki deneyimlerinden sonuç çıkaran İttihat ve Terakki Cemiyeti, işi bu kez çok sıkı tutar. Seçilen kişilerin; ağız son derece sıkı, dürüst, geçmişi temiz ve yüce değer sahibi adamlardan olmasını, çok önemli koşul sayar.⁵² Ayrıca; insancıl yönü kuşkulu ve jurnalcilik suçlamasıyla lekeli kişilerin, cemiyete buluşturulmaması ister. Ülke geleceğinden umut kesenler ve çoluk-çocuğunu vatandan çok sevenler ile boş yere zaman kaybedilmemesi önerir.⁵³

Her kasabada gizli bir şube oluşturmak isterken, onların "**düzenli bir ordu**" gibi yapılanmasını amaçlar.⁵⁴ Bu titiz çalışma iledir ki, bir yıl içinde 11 şubeye ulaşır. Ama İstanbul konusunda, henüz istenilen düzeye gelinemez.⁵⁵

⁵² 6 Eylül 1907 tarih ve 365 numaralı mektup.

⁵³ 25 Mart 1906 tarih ve 1 numaralı mektup.

⁵⁴ 22 Kasım 1906 tarih ve 215 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

Şube sayısı, 3 Şubat 1907'de 17'ye ulaşır.⁵⁶ Bu genişleme, ilerleyen aylarda hızla artar. Yakın bir örnek, Kıbrıs ile ilgilidir: "Cemiyetimizin Kıbrıs şubelerini dört gözle bekliyoruz, efendim."⁵⁷ veya "Cemiyetimiz, Kıbrıs adasında bir Merkez Şube kurma görevini, size verdi."⁵⁸

Şube kuruluşunun temel ilkeleri, gönderilen basılı nizamnamede belirtilir.⁵⁹ Buna göre bir şubenin Yönetim Kurulu, dört kişiden oluşur:⁶⁰

- 1) Başkan
- 2) Sekreter
- 3) Sayman
- 4) Dağıtım Görevlisi

Bu kurul, nizamnamenin sonundaki yemin yazısını, kendi eliyle bir kağıda yazar ve herkes imzalandıktan sonra, Paris'e gönderir.⁶¹ Şubeye katılan kişilerin, devlet hizmetinde olup olmayışlarının önemi yoktur. Ancak ülkeye ve millete hizmet konusunda elinden gelen özveriye gösterecek ve cemiyete ihanet etmeyecek kişilerden olmasına çok büyük önem verilir. Bu önem nedeniyledir ki üyelere; vicdan, namus ve din adına ettirilen yazılı yemin, imzalı veya mühürlü olarak, şubede de saklanır.⁶²

Şube üyelerinin, özgür bir ülkede değil de, Abdülhamit'in casusları arasında örgütleniyormuş gibi, kendilerini yerel yönetim ve halktan tümüyle gizlemeleri istenir. Üyeler içinden biri veya en tanınmış, ötekilerden daha az kendini saklanabilir. Ama öteki üyeleri kimse bilemez. Üyelerin bilinmesi durumunda, kendilerinden yararlanmak zorlaştığı gibi, şube de tehlikeye düşer.

Şube ile yapılan yazışmalarda; özel konu, kişi ve üye adları, her olasılık dikkate alınarak, gizli tutulur. Bunun için, bir şifre defteri kullanılır.

⁵⁵ Tarihsiz ve 212 numaralı mektup.

⁵⁶ 3 Şubat 1907 tarih ve 255 numaralı mektup.

⁵⁷ 11 Haziran 1906 tarih ve 19 numaralı mektup.

⁵⁸ Tarihsiz ve 410 numaralı mektup.

⁵⁹ 25 Mart 1906 tarih ve 1 numaralı mektup.

⁶⁰ 10 Aralık 1906 tarih ve 227 numaralı mektup.

⁶¹ 7 Temmuz 1907 tarih ve 311 numaralı mektup.

⁶² Tarihsiz ve 12 numaralı mektup.

Her şubenin, aşağıda belirtilen kayıtları vardır:⁶³

- 1) Üye Defteri
- 2) Gelir-Gider Defteri
- 3) Toplantı Tutanak Defteri
- 4) Mektup Kopya Defteri
- 5) Şifre Defteri

Ayrıca her şubede, oval veya yuvarlak biçimde, içi talik veya başka bir yazıyla ve orta ölçekte **Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti [...]** Şubesi yazılı bir resmi mühür bulunur.⁶⁴ Bu mühür, şubenin kendi bölgesinde yapılamadığı zaman, 7 Frank karşılığında Paris'ten gönderilir.⁶⁵

Mühür, defterler ve şubenin sırlarını içeren yazılar, bir kasa içinde çok güvenilir biçimde korunur. Bu kasa, şube Yönetim Kurulu'nu oluşturan başkan, sekreter ve saymandan, ikisi olmadan, açılmaz.⁶⁶

Şubeler; aldığı para yardımı, gazete abone bedeli gibi gelirler ve masrafları içeren özel defteri, günü gününe tutar ve incelemeye gelen müfettişe gösterir.⁶⁷

Şubelerde Yönetim Kurulu'nu oluşturan üç kişiden biri "**kolbaşı**" sayılır. Kolbaşı, yakından tanıdığı ve güvendiği kişileri cemiyete katarken, yalnız kendini tanıtır ve öteki üyeler gizli kalır. Ve her "**kol**" için, özel bir numara verilir.⁶⁸ Kişileri birbirine, gereksiz biçimde tanıtmaktan özenle kaçınılır. Bu yöntem sayesinde şubeye katılan kişiler, yalnızca kendinden bir öncesi ve bir sonrasını tanır. Çünkü Merkez Kurul'a göre, cemiyetleri bozan en büyük sorun,

⁶³ Tarihsiz ve 12 numaralı mektup.

⁶⁴ 5 Ocak 1907 tarih ve 244 numaralı mektup.

⁶⁵ 19 Kasım 1906 tarih ve 208 numaralı mektup.

⁶⁶ 23 Temmuz 1906 ve 46 numaralı mektup.

⁶⁷ Tarihsiz ve 12 numaralı mektup.

⁶⁸ 6 Eylül 1907 tarih ve 362 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

gevezelikler.⁶⁹ Bu düşünce ile “cemiyet sırlarını, kardeşinize bile söylemeyiniz” uyarısı yapılır.⁷⁰

Bu çalışmalarından sonra, sayısal bakımdan çok belirgin olmamakla birlikte, şu cemiyet şubeleri görülmektedir: Bağdat⁷¹, Balçık⁷², Bulgaristan Merkez⁷³, Dobroviça⁷⁴, Hanya⁷⁵, İstanbul⁷⁶, Kızanlık⁷⁷, Köstence⁷⁸, Lazistan⁷⁹, Mısır,⁸⁰ Vidin⁸¹ ve Viyana.⁸² Londra, Kıbrıs, Romanya ve Şumnu ise, programa alınmış ve yapılanma halindedir.

Bu şubelerden, İstanbul ve Bağdat dışında, yurt içine ilişkin belirgin bir bilgi yoktur. Bu belirsizlik, yukarıda belirttiğimiz gibi, mektuplardaki hitap biçiminden kaynaklanır. Çünkü yurt içine gönderilen mektuplar başkasının eline geçtiğinde, şubeyi zor durumda bırakmamak için, ad belirtilmez. Böyle olunca da mektuplar, ya “Aziz Efendim” gibi hitabıyla ya da hitapsız yazılır.

Şube konusunda başkent İstanbul’un durumu, ayrı bir önem taşır. Merkez Kurul, İstanbul’da padişah baskısından uzak kalmak ve deyim yerindeyse “yumurtaları aynı sepete koymamak” için, birden fazla ve birbirinden bağımsız şubeler oluşturmaya çalışır.⁸³ Bu yüzdendir ki, İstanbul Şubesi’ne gönderilen bir mektupta, şube müdürünün adı, Kopya Defteri’nden bile yırtılarak çıkarılmıştır.⁸⁴

Güvenlik için gizlilik konusuna çok büyük önem veren Merkez Kurul, yazışma konusunda şubelere, potadan evrak almak için “güvenilir bir yabancı

⁶⁹ Tarihsiz ve 316 numaralı mektup.

⁷⁰ 23 Ağustos 1907 tarih ve 340 numaralı mektup.

⁷¹ Tarihsiz ve 409 numaralı mektup.

⁷² 26 Nisan 1907 tarih ve 282 numaralı mektup.

⁷³ 14 Haziran 1907 tarih ve numarasız mektup.

⁷⁴ Tarihsiz ve 12 numaralı mektup.

⁷⁵ 24 Ağustos 1906 tarih ve numarasız mektup.

⁷⁶ 28 Mart 1907 tarih ve 270 numaralı mektup.

⁷⁷ 27 Temmuz 1906 tarih ve numarasız mektup.

⁷⁸ 24 Kasım 1906 tarih ve 213 numaralı mektup.

⁷⁹ 25 Kasım 1906 tarih ve 221 numaralı mektup.

⁸⁰ 27 Haziran 1906 tarih ve 23 numaralı mektup.

⁸¹ 11 Ocak 1907 tarih ve 250 numaralı mektup.

⁸² 12 Aralık 1906 tarih ve 229 numaralı mektup.

⁸³ 7 Temmuz 1907 tarih ve 310 numaralı mektup.

⁸⁴ 28 Mart 1907 tarih ve 270 numaralı mektup.

dost edinir" önerisinde bulunur.⁸⁵ Bu iş için, İstanbul'daki Fransız elçisi güvenilir bir adam değilse de, dikkatli olmak koşuluyla, Fransız Postası'na güvenilebileceği belirtilir.⁸⁶ Bu konuda Merkez Kurul, "**İstanbul'daki Fransız Postahanesi'ndeki casus memurun izlenmesini**" türünden, uyarılarda bulunur.⁸⁷

Tüm bu zorluklara karşın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'da önemli ölçüde "**mayalandığı**" görülür. Örneğin; "**İstanbul'da asılan afişleri, cemiyetimiz yapmaktadır. Bugün, iki saat içinde 400 afiş asabilecek konuma geldik.**" Bu durum, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gittikçe yaklaşan "**ayak sesleri**"dir.⁸⁸

Bu gelişim ve Abdülhamit için alan daraltma, mektuplara da yansır. Üstelik hiç de alçak gönüllü olmayan bir biçimde: "**Arslan parçaladıkça, saldırı gücü artar. İnsan da, amacı uğrunda engellerle karşılaştıkça cesareti artar. Biz çok sıkı çalışıyoruz. İstanbul'da ara sıra işitilen yüksek sesler, bizim sesimizdir.**"⁸⁹

6) Abdülhamit

İttihat ve Terakki Cemiyeti, iki aşamada birer savaş verir. İlki, kendi iç savaşı; öbürü, toparlandıktan sonra Sultan Abdülhamit'e karşı yaptığı savaştır. Açık söylemek gerekirse, padişaha karşı Ermeni komitecileri kadar, alçaltıcı ve acımasız değildir. Ama onu "**30 Yıllık Felaket**" olarak tanımlar.⁹⁰ Her fırsatta, ülkenin, "**Abdülhamit'in İstibdat Ocağı**" olduğunu ve baskı boyunduruğu altında inlediğini vurgular.⁹¹ Dolayısıyla, zulüm ve istibdadın tümüyle kaldırılmasının, ancak bütün vatandaşların birlikte ve hızla çalışmasına bağlı olduğunu savunur.⁹²

⁸⁵ 17 Ağustos 1906 tarih ve 62 numaralı mektup.

⁸⁶ 21 Temmuz 1907 tarih ve 313 numaralı mektup.

⁸⁷ 4 Haziran 1907 tarih ve 295 numaralı mektup.

⁸⁸ 4 Şubat 1907 tarih ve 253 numaralı mektup.

⁸⁹ Tarihsiz ve 339 numaralı mektup.

⁹⁰ Tarihsiz ve 210 numaralı mektup.

⁹¹ 12 Aralık 1906 tarih ve 229-Ek numaralı mektup.

⁹² 15 Haziran 1906 tarih ve 20 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

Padişahın sağlığı ile ilgili birçok spekülasyon yapan Merkez Kurul, "Sultan Abdülhamit Ölüyor" başlıklı bir yazıyı, Şura-yı Ümmet'te yayınlamaktan çekinmez.⁹³ Ayrıca; padişahın ölümü ile cemiyetin vatan görevinin sona ermeyeceği ve görülecek işlerin, asıl Abdülhamit ortadan kalktıktan sonra başlayacağını vurgular. Ve bu konuda herkesi bir noktada toplamak için, bir bildiri yayınlar.⁹⁴

Dahası Merkez Kurul, yıllar sonra iş başına geldiğinde, tersini yapacağı önemli bir konuya değinir: "Avrupa'dan yardım almak." Bu konuyu anlatan mektubun özeti şöyledir:

"Abdülhamit'in ölümünden sonra yardım elini Almanlara uzatıp, İngiltere ve Fransa'nın düşmanlığını kazanmak, ulusal çıkarlarımıza uygun düşmez."⁹⁵ Bu değerlendirme, son derece doğrudur. Ama uygulanıp uygulanmadığını, zaman gösterecektir.

Mektuplar, Abdülhamit'in daha önceleri cemiyeti dağıtma girişimlerine de değinir. Ve bir öz eleştiri de yapar: "Eski cemiyetin dağılmasına; Murat Beylerin, Sükutilerin, Abdullah Cevdet edepsizlerinin, paraya düşkünlüğü ve ahlaksızlığı neden olmuştur. Bu herifleri Sultan Hamit, 1.500 Frank maaş ile satın aldı."⁹⁶

Sonraki değerlendirme, yeniden yapılanmanın sağlam gerekçelerini ortaya koyar. Buna göre cemiyet üyeleri, Abdülhamit'in kandırmacasına aldanmamıştır. Bir zamanlar birkaç ahlaksız, Jön Türk adı altında ortaya çıkmış, daha sonra Sultan Hamit'e bağlanmış ve Jön Türklük hakkındaki güveni sarsmıştır. 1876 Anayasası'nda tüm umutları Sultan Murat'tan beklemek, millet için büyük bir hata olmuştur. Oysa milletler kurtuluşunu; ötekinden berikinden değil, kendi çabası, cesareti ve iyi niyetinden beklemelidir.⁹⁷

Mektuplarda yer alan konular, gittikçe daha kapsamlı ve keskindir. Bu da, geçen zamanın, İttihat ve Terakki lehine olduğu gösterir. İlk mektuplardaki

⁹³ Tarihsiz ve 66 (mükerrer) numaralı mektup.

⁹⁴ 27 Ağustos 1906 tarih ve 66 numaralı mektup.

⁹⁵ 7 Kasım 1906 tarih ve 206 numaralı mektup.

⁹⁶ 2 Haziran 1906 tarih ve 27 numaralı mektup.

⁹⁷ 21 Temmuz 1907 tarih ve 313 numaralı mektup.

ürkeklik, yerini tehditlere bırakır. Artık cemiyet, gittikçe güç kazanmakta ve alan genişletmektedir.

Bir örnek: "Padişah, milletin hizmetkarı ve memurudur. Bu adam: *Millet ne demek? Millet benim esirimdir, kölemdir* diyerek, ülkenin en güzel yerlerini düşmana verdi. Artık silaha sarılmaktan başka çare kalmadı."⁹⁸

Mektuplarda, Abdülhamit ile ilgili şu ilginç değerlendirme de yapılır: "Abdülhamit vatani yıktı, milleti aşağıladı ama hakkını yemeyelim, biraz da terbiye etti."⁹⁹

7) Misyon

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kuruluş amacını mektuplarda, "vatanın kurtuluşu, ülkede hürriyet, adalet ve eşitliğin kurulması" olarak açıkça belirtir.¹⁰⁰ Onun gözünde ülke, "acımasız bir derebeyinin tutsaklığındaki sevgili" gibidir.¹⁰¹ Bu nedenle, vatana ve millete hizmet etmek isteyenlere vasıta olmak onuruyla övünür.¹⁰² Bu bakımdan, görev önemlidir ve zorunludur.¹⁰³ Ayrıca, son bir iki yıl içinde, kendilerine duyulan güvensizlik de giderilmiş ve ülkenin her yanında bir uyanış başlamıştır.¹⁰⁴

Ne ilginçtir ki, 12 yıl sonra Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlatan Mustafa Kemal Paşa, "yeniden güven kaybetmiş" İttihat ve Terakki üyesi olmadığını, Erzurum ve Sivas kongrelerinde inandırabilmek için, büyük çaba gösterecektir.

Cemiyetin üstlendiği politik misyon, belirgin değildir. Kimi kez Osmanlılığı savunur, kimi kez İslam Birliğini. Bazen de Türk Birliği'ni. Söylemleri, abartılı, dağınık ve sağlam dayanaklardan yoksundur. Onun bu özelliği, izleyen 10 yıla da damgasını vuracak ve kendisi ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin de sonunu getirecektir.

⁹⁸ 3 Kasım 1907 tarih ve 407 numaralı mektup.

⁹⁹ Tarihsiz ve 212 numaralı mektup.

¹⁰⁰ Tarihsiz ve 69 numaralı mektup.

¹⁰¹ Tarihsiz ve 296 numaralı mektup.

¹⁰² 7 Ağustos 1907 tarih ve 364 numaralı mektup.

¹⁰³ 4 Ağustos 1906 tarih ve 57 numaralı mektup.

¹⁰⁴ 21 Temmuz 1907 tarih ve 313 numaralı mektup.

Örneğin Türk Birliği'ni yani Turancılığı savunur: "Cemiyetin bütün emeli, Adriyatik Denizi'nden Çin'e kadar olan ülkelerde, bir Türk Birliği meydana getirmektir."¹⁰⁵

Kimi kez Osmanlılığı savunur: "Bu memleket, ne Türk'ün, ne Bulgar'ın, ne Arap'ındır. Osmanlı adını taşıyan herkesin mülküdür. Memleketi parça parça ayıranlar, isterse Türk olsun, bizim düşmanımızdır. Bizim cemiyetimiz, milliyetçi değildir. Tüm Osmanlılığın mutluluğunu ister."¹⁰⁶

Bazen de İslamcılığı savunur. Kuzey Afrika'nın bir uçtan öbür uca hep Müslüman olduğunu ve Adriyatik'ten Çin sınırına kadar olan ülkelerde, Türkçe konuşulduğunu ve İslam inancının geçerli olduğunu vurgular. Avrupa'nın "İslam Birliği" sözünden bile çok korktuğunu ama insanların, 3,5 İngiliz karşısında, boyun bükmesine yazıkların.¹⁰⁷ Osmanlı Türkleri "Anadolu Filikası"na gittikçe sıkışmak zorunda kalırken, cemiyet ise Rusya'da korumasız kalan 20 milyon Müslümanın haklarını savunmaktan söz eder.¹⁰⁸ Son bir örnek, cemiyetin basın aracı olan gazetenin adı bile, İslam Birliği'ne yöneliktir: **Şurayı Ümmet.**

Birbirine aykırı ve çağdaş gerçeklere dayanmayan bu misyon, cemiyetin iktidar partisi olarak, İstanbul Hükümeti'nin dizginlerini ele geçirdiği dönemde de görülecektir. Bizim burada, yani mektuplar ölçeğinde vurgulamak istediğimiz, cemiyetin "komiteci anlayışı"na vurgu yapmaktır. Yoksa İttihat ve Terakki Partisi'nin komitecilik yanına değinmek değildir. Çünkü bu konuda daha fazla söz söylemek, ayrı bir çalışma gerektirir.

Son olarak, İttihat ve Terakki'nin kafasında "cumhuriyet" düşüncesi yoktur. Bunu da, çok kesin biçimde söyler: "Gelecek padişahımız, Mehmet Reşat Efendi hazretleri Millet Meclisi'ni açacaktır. Bundan kesinlikle emin

¹⁰⁵ 6 Ağustos 1906 ve 54 numaralı mektup.

¹⁰⁶ Tarihsiz ve 349 numaralı mektup.

¹⁰⁷ 22 Eylül 1906 tarih ve numaralı mektup.

¹⁰⁸ 3 Temmuz 1907 tarih ve 304 numaralı mektup.

olunuz.”¹⁰⁹ Bu konuda yapılması gereken en önemli şeyin, 1876 Anayasası’nı cemiyete kaybettiren gerekçelerden kurtulmak olduğu belirtir.¹¹⁰

Çıkarımlar

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti’nin parçalanış sürecinin son 40 yılına damgasını vuran, çok yönlü bir olgudur. Ve Meşrutiyet Dönemi’nin de, baş aktörü.

Çağdaşlık yolunda yaklaşık 170 yıldır, Türk toplumu yönünü Batı’ya çevirmiştir. 1839 Tanzimat ile başlayan bu süreç, Batı’nın beğendiği politikacı ve Batı’ya beğendirilen politikaların da başlangıcıdır. Önce “Evropa! Evropa!” dendi. Sonra şair Tevfik Fikret’in söylemiyle: “**Kanun diye diye, kanun tepelendi.**”

Tüm bunlar yaşanmalı mıydı? Toplumsal olayların “laboratuar çalışması” olmaz. Öyleyse yaşanmalıydı ve yaşandı da. Ne kadar kırılıp-döktülmeler olsa da, herkes eteğindeki taşı döktükten sonradır ki, Cumhuriyet Dönemi’ne geçildi. Daha açık söylemek gerekirse, Türk Tarihi’nin son 170 yılına üç dönem damgasını vurur: **Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet.**

Tüm sosyal olaylar gibi, bu dönemler de birbirini destekler. Bir önceki dönem, örnek olarak tüketirken kendini, ardılına yardımcı olur. Bu nedenle, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Türk tarihine olumlu ya da olumsuz kattığı ve öğrettiği değerler, asla yadsınmaz.

*

Yazımızı bitirirken; Paris’teki “**loş bir apartman**” dairesinde bir kırık tahta masa, dört hasır iskemle ile başlayan ve İstanbul’un “**yaldızlı sarayı**”na uzanan çetin yolda, mektuplara yansıyan değerlendirmelere bakmak ve içinden, “**dünyanın en güzel ülkesi**”nde olan ve bu nedenle de İstiklal Marşı

¹⁰⁹ 23 Ağustos 1907 tarih ve 340 numaralı mektup.

¹¹⁰ Tarihsiz ve 329 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

"Korkma!" diye başlayan Türkiye Cumhuriyeti açısından örnek ve deneyim özelliği taşıyanları almak, sanınız yararlı olacaktır.¹¹¹

"Biz Türkler, tekerlenmekte olduğumuz çöküş ve felaket uçurumundan kurtulmayı, iç ve dış düşmanlara üstün gelmeyi, ancak el ele vererek ve gönüllerimizi birleştirerek başarabiliriz."¹¹²

"Güçlerini birleştiren üç kişi, dağınık yaşayan 30 kişiye üstün gelir."¹¹³

"Yapılacak en büyük şey, zemin hazırlamaktır. Zemini olmadan hiçbir şey yapılamaz ve yapılsa da, yarar sağlamaz."¹¹⁴

"Vatan iç ve dış tehlikeler içindedir."¹¹⁵

"Müslümanlar yalnız Kafkasya'da değil, dünyanın her yerinde mağdurdur. Hıristiyan dünyasında Adalet demek, kuvvet demektir.' Bu yüzden hiçbir değer tanımaz ve zayıf gördüğü her yerde, Müslüman'ı ezer."¹¹⁶

"Makedonyalılar, Avrupalıyı davet ede ede, ülkeyi bu duruma getirdiler. Bu yanlış yolda gidecek olurlarsa, kendi ülkelerinde Avrupa'nın Hizmetçisi' olacaklardır."¹¹⁷

¹¹¹ Mektuplardan seçilerek burada yer verilen anlatımlar, tarafımızdan sadeleştirilmiştir. Orijinal anlatımlar için, tarih ve sayıları verilen mektuplara bakılabilir.

¹¹² Tarihsiz ve 17 numaralı mektup.

¹¹³ 29 Mayıs 1906 tarih ve 16 numaralı mektup.

¹¹⁴ 4 Ağustos 1906 tarih ve 57 numaralı mektup.

¹¹⁵ Tarihsiz ve 69 numaralı mektup.

¹¹⁶ 22 Eylül 1906 tarih ve numaralı mektup.

¹¹⁷ Tarihsiz ve 344 numaralı mektup.

"Birleşmeyi kabul etmeyenleri, boş yere inandırmaya uğraşmayın. Onlar, kişisel girişimden yoksun ve çıkarlarının tutsağıdır."¹¹⁸

"Özgürlüğün değeri, zulüm altında ezilmedikçe anlaşılabilir. İnsanın olgunlaşması için, yalnızca bilgi ve unvan yetmez. Felaket Mektebi'nden geçmesi gerekir."¹¹⁹

"Dünyada mutlu yaşayan milletler, mutlu yaşamayı hep böyle cemiyetler [Sivil Toplum Kuruluşları] kurmak sayesinde başarmışlardır."¹²⁰

"Cesurlar cesaretlerini, zenginler parasını, akıllılar düşüncesini ve memurlar yetkisini; milletin bağımsızlığı için ortaya koysalar Kurtuluş Sabahı' gelmiş demektir."¹²¹

"Kan dökülmeden, hürriyet alınmaz."¹²²

¹¹⁸ 6 Eylül 1907 ve 362 numaralı mektup.

¹¹⁹ Tarih yok ve 212 numaralı mektup.

¹²⁰ 26 Nisan 1906 tarih ve 281 numaralı mektup.

¹²¹ 9 Kasım 1907 tarih ve 415 numaralı mektup.

¹²² Tarihsiz ve 394 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

Abstract

AN EVALUATION ON COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS BY ITS OWN SOURCE OF INFORMATION

Union and Progress Party, an authoritative eyewitness of Ottoman decline, has fulfilled a social expectation of thirty year in 1908. The works had begun in 1891 gained intensity and seriousness in 1906. The Central Board of the Committee strives for a broad domestic and foreign organisation throughout the letters sent from Paris. After a period of highly confidential, meticulous and dedicated efforts, it then accomplishes to reach from a gloomy apartment block in Paris to the glossy palace of Istanbul. This article evaluates selected information from the 430 letters of the Committee posted from Paris between 24 March 1906 and 10 November 1907.

Keywords: Abdülhamit, Islamic Union, Ottomanism, Ottoman Progress and Union Committee, Şura-yı Ümmet Newspaper, Turkish Union/Turkism.

KIZANLIK ŞUBESİ NİZAMNAMESİ¹²³

Madde 1: Bulgaristan Hükümeti'nin yasalarına tümüyle bağlı kaldıktan sonra, yine o yasaların cemiyet kurulmasına izin veren ilgili maddesine dayanarak bizler, Osmanlı adı altında yaşayıp, istibdat boyunduruğu altında inleyen İslam ve Hıristiyan hemşehrilerimizin mutluluğu yolunda, merkezi Paris'te bulunan Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti'ne katılarak Kızanlık'ta bir şube kuruyoruz.

Madde 2: Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti Kızanlık Şubesi, cemiyetin esas nizamnamesinde yazılı koşulları kabul edecek ve aşağıda belirtilen konularda çalışacaktır:

Cemiyetin Amacı

- A) Vatanın esenliğini isteyen Osmanlı Hürriyetperverleri arasında bağlılık, kardeşlik ve samimiyeti artırmak.
- B) Kasabamızda ve çevresindeki okulları iyileştirmek ve yeni okullar, karantinahaneler, kütüphaneler açarak, eğitimin ilerlemesine ve yaygınlaşmasına çalışmak.
- C) Paris'teki Merkez Kurul'un kararlarını uygulamaya çalışmak.

Madde 3: Bulgaristan ve Doğu Rumeli'deki tüm Osmanlılar, kadın-erkek ve mezhep ayrımı yapılmaksızın, cemiyetin Kızanlık Şubesi'ne üye olabilirler. Üye olmak için; akıl yönünden sıkıntılı olmamak, olgunluk çağına gelmek, güzel ahlak sahibi olmak ve geçmişi temiz bulunmak koşuldur.

Madde 4: Her üye cemiyete girişte, esas nizamname ile şubenin iç nizamnamesini kabul ettiğine ve gerekeni yapacağına ilişkin, din ve namusu üzerine yemin eder. Bu konuda yazılmış iki kefil belgesini, kendi mührü veya el yazısıyla imzalar. Bu belgelerden biri şube sandığında tutulur, öbürü Paris'teki Merkez Kurul'a gönderilir.

Madde 5: Esas Nizamname'ye aykırı davrananlar, cemiyetten çıkarılır.

Yönetim Kurulu

Madde 6: Her yıl gizli oy ile şubenin Yönetim Kurulu seçilir.

Madde 7: Yönetim Kurulu, bir müdür, bir sekreter, bir saymandan oluşur.

Yönetim Kurulu'nun Görevleri

Madde 8: Şube müdürü, şubenin tüm işleri ile Paris'teki Merkez Kurul ile yazışmak, üyeleri toplantıya çağırarak ve toplantılara başkanlık etmek konularında sorumludur.

Madde 9: Sekreter, şubenin yazı işlerini üstlenir.

Madde 10: Sayman, cemiyetin akçasını iyi korumak ve tahsildarlık yapmakla görevlidir.

¹²³ 12 Aralık 1906 tarih ve 229 numaralı mektup.

KENDİ KAYNAĞINDAN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

Madde 11: Yönetim Kurulu'nun tutacağı defterleri:

a) Üye Kayıt Defteri

b) Gelir-Gider Defteri

c) Harcama Defteri

d) Tutanak Defteri

e) Kopya Defteri

f) Şifre Defteri

Madde 12: Şube kasasında yolsuzluk olursa, bundan yalnız sayman değil tüm Yönetim Kurulu sorumludur.

Madde 13: Her yıl yeniden seçilen Yönetim Kurulu, son bir ay içinde bir yıllık bütçesini düzenler.

Madde 14: Yönetim Kurulu, altı ayda bir, cemiyetin altı aylık hesabını ve bu süre içindeki işlemlerini ve izleyeceği yolu, toplantı sırasında üyelerine ve Paris'teki Merkez Kurul'a bildirmek zorundadır.

Madde 15: Şube gelirinin yarısı Paris'teki Merkez Kurul'a gönderilir ve kalan yarısı da şube için kullanılır.

Madde 16: Şube üyeleri, birbirlerini koruyup kollamakla sorumludur.

Madde 17: Şubeye üye herkes, olabildiğince gösterişten uzak duracak ve cemiyetle ilgisini açıklamayacaktır. Çünkü bunlardan birinin aile üyesi veya kendisi, Türkiye'ye gitmek zorunda kalırsa, Abdülhamit'in istibdat ocağına kolaylıkla girebilirsin.

Madde 18: Kimi konuların kolay çözümü için, gerek görülürse komisyonlar kurulur.

Madde 19: Şube üyelerinden hiçbirine, gücünün üstünde görev verilemez. Ama herkes, yükümlü olduğu görevleri yapmak zorundadır.

Madde 20: Görevinde kusurlu olanlar, müdür tarafından uyarılır. Bu uyarı etkili olmazsa, 1-5 Frank arasında ceza kesilir.

Madde 21: Şube üyeleri, ayda bir kez toplanır.

Madde 22: Şube müdürü; toplantı için zaman ve yer belirlediği gibi, bu toplantıda neler konuşulacağını, bir kaç gün önceden üyelere yazılı olarak bildirir. Şube üyeleri, yasal mazereti olmazsa, her toplantıya katılmak zorundadır. Görüşülen konuda, oy çokluğu ile karar verilir. Oylama eşitliğinde, müdürün oyu iki sayılır.

Madde 23: Şube üyelerinin yarısı olmadıkça, toplantıya başlanamaz. Azınlıkta kalanlar, çoğunluğun kararına uymak zorundadır.

Madde 24: Toplantı sırasında, nezaket kuralları dışına çıkmak, sigara ve kahve içmek kesinlikle yasaktır.

Madde 25: Üyeler, yalnızca vicdanı ve insancılığı ile katıldıklarından, şubeye yine aynı değerlerle bağlıdırlar.

Kızanlık Şubesi'nin Yönetim Kurulu:

Müdür : İbrahim Efendizade Hayri Efendi

Sayman : Hacı Mutinzade Numan Necib Efendi

Sekreter : Siporikozzade Ali Rıza Efendi

Üye : Hasan Efendi, İbrahimoğlu Tevfik Efendi, Mehmet Ali Efendi, Ömer Hulusi Efendi, Ahmet Necati Efendi.